

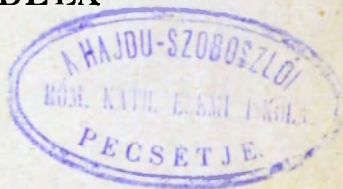

DEBRECEN ÉS A HORTOBÁGY

66

IRTA

SZIVOS BÉLA

BUDAPEST

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE

(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1908

908
5285

908.439.165 (024.4)

Digitalizálva

2015.

6 019080 173201

6-0-1-908-017320-1

MEGYEI KÖNYVTÁR, DEBRECEN

17320/1955 Ae/2001

Debrecen viszontagságos történetéből.

Valóban rendkívül viszontagságos volt Debrecen története, amelyhez hasonlót kevés más város mutathat fel. Többi hazai városaink is egyszer-másszor szintén leégtek, elpusztultak ellenség zsákmányául estek, de a Debrecent ért számtalan viszontagság mégis jóformán példátlan. Annál csodálatosabb a dolog, hogy ahányszor Debrecent valami nagy csapás érte, mindig annál erőteljesebben kelt fel, s virágzott tovább, fényes bizonyosságául a magyar faj hatalmas őserejének.

Még első Árpádházi királyaink idejében jelentéktelen falucska volt, de már a tizennegyedik század folyamán, mint jeles iparúzó és kereskedéssel foglalkozó város lett ismeretes. És nevezetes, hogy míg más városaink iparosainak nagy része, kereskedői pedig jóformán mind, csupa bevándorlott németekből, olaszokból és egyéb idegen nemzetbeliekből teltek ki, Debrecen iparosai és kereskedői már ekkor és később is, csupa szín magyarok voltak, a mint ezt fennmaradt neveik bizonyítják. Igen virágzó üzleteik voltak különösen a tímároknak, vargáknak, szűrszabóknak, gubásoknak, fegyvercsiszároknak, szap-

panosoknak, ötvösöknek, de más iparosoknak is, kik gyártmányaikkal nem csak az ország területén, hanem utóbb egész Bécsig, Lengyelorszáig és Konstantinápolyig kereskedtek s így igen sok idegen pénzt behoztak az országba.

A régi időkben országszerte nagyon bizonytalan lábon állott a közbátorság. Hol valami ellenséges csapat, hol kisebb-nagyobb fosztogató, rabló csapatok csatangoltak szerteszét s bizony amit a két szemük meglátott, a két kezük azt ott nem hagyta, sőt gyakran felgyújtották a városokat, falvakat, aki pedig el nem futhatott előlük: levágták, vagy rabszíjra fűzték. A legtöbb város azon igyekezett, hogy kőfalakkal, bástyákkal övezze magát, hogy így legalább kisebb hadak és fosztogató csapatok ellen biztosságban legyen. Ezért parancsolta meg már Zsigmond király az 1405-ik évben, a debrecenieknek is, hogy kőfalat és bástyákat építsenek városuk védelmére. Ámde hol vette volna Debreczen a követ, mikor annak nagytávolságban nyoma sincs, de még a tégláégetés mestersége sem igen lehetett ismeretes? A város bizony kőfalak nélkül maradt, nem csak a Zsigmond király idejében, hanem azután is, mind mai napig, midőn az effélére, hál' Istennek, már semmi szükség sincs.

Hanem azért a debreceniek úgy, a hogy, mégis csak megadták a módját. Nevezetesen, mély árokkal körül árkolták a várost, aztán vályogból kerítést csináltak, annak a tetejét pedig szűrős

tövises kökénygallyakkal beborították. Ezen mászszék át az ellenség! Hiszen jó is volt ez az «erődítés» holmi csavargó, fosztogató bandák ellen, akiket ha netalán merészkedtek volna a szúrós falak ellen valamit próbálni, ugysis visszariasztottak a fegyverre kapott polgárok, ámde ha igazi, komoly ellenség mutatkozott, már akkor bizony semmit sem értek a vályogfalak, bástyák, s Debreczen bölcs polgárai, bármily bátrak voltak is különben, igyekeztek nagy bölcsen egyességre lépni.

Debrecen, mint török hódoltság.

Budavárának 1541-ben történt elfoglalásával hazánk jókora része fölött úrrá lett a török hatalom. A debreceniek rögtön belátták, hogy a szúrós kökényágak nagyon is gyengék volnának az óriási török erő ellen. Belátták azt is, hogy a fegyveres ellenszegülés végpusztulásukat jelentené, megsemmisülését egy nagy magyar városnak, ami végzetes csapás lett volna az egész túl-a-tiszai magyarságra is. Lehetetlenségért nem küzdöttek hát, hanem szépen bejelentették II. Szulejmán szultánnak, hogy meghódnak s adófizetésre kötelezik magukat. A szultánnak tetszett az ajánlat s menten útnak indította Rusztán basát a Rákos mezejéről, hogy hozza rendbe a dolgot Debrecennel.

A basa meg is érkezett 10,000 janicsár (gyalog

katona) és 2500 spáhi (lovas vitéz) kíséretében s a tiszteletes debreceni tanáccsal abban állapodtak meg, hogy fizessen a város évenként 50,000 akcsét (török pénznem) — azonkívül az erdélyi fejedelemnek 1800 forintot és 1500 köből gabonát s akkor a békesség szent lesz. A szultán oltalomlevelet ad a debrecenieknek s menten maradnak török részről mindenféle harácsolástól, pusztítástól.

És csakugyan, míg a török hatalom virágjában volt Magyarországon, aránylag keveset is szenvedtek a debreceniek e részről s ha olykor egy-egy féktelen török, vagy tatár csapat odavetődött is, a szultán oltalomlevelének felmutatására szépen elkotródtak, kivált ha a tanács a csapatok vezéreinek egy pár darutollal, holmi szép szövevettel s néhány tallérocskával kedveskedett. Így oltalmazgatta a bölcs tanács sok évtizeden át nemcsak a várost, hanem a határban legelésző tömérdek jószágot és a vetést is.

Igaz, hogy az akcsével sok baj volt. Mert az akcse igen ármányos természetű pénzecskének bizonyult. Tudniillik az értéke mindig az illető hasa kedvétől függött, a kinek kezéhez évente hűségesen beszállították. Mert egy forintba 66 akcsét számítottak volna ugyan, de egyik-másik török úr, ha éppen magának is egy kis pénzmagra volt szüksége, addig csűrte-csavarta az értékszámítást, hogy a szegény debreceni uraimék soha se tudhatták előre, mennyivel is fogják hát a

hatalmas férfiút kielégíteni? Így aztán az 50,000 akcse fejében hol hat, hol nyolc, hol 10,000 forintot fizettek. Hanem hát szivesen megtették ezt is, csak a török pusztításaitól, háborgatásaitól menten maradhassanak.

A «fekete ember.» Különféle csapások. Tatár támadás.

Az 1570-ik év táján egy Karácson György nevű, nagybányai születésű kalandor tűnt fel, akit barna színe miatt fekete embernek is neveztek. Ez prófétának adta ki magát s mindenféle gyülevész hadat gyűjtött zászlója alá, hirdetvén, hogy a törököt ki fogja az országból űzni és más efféle nagy dolgokat. Egyelőre azonban kényelmesebbnek találta Debrecen alá vonulni s ott magát és hadát majdnem egy éven át élelmeztetni, ami szegény városra felért egy sáskajárással.

Végre a fekete ember kijelentette, hogy ím, elérkezett az ideje a török megsemmisítésének, s rendetlen hadával megindult Szolnok alá, hogy a várát bevegye. De az ottani török őrség csúfosan szétverte a gyülevész népet s Karácson uram megmaradt embereivel megint csak vissza kullogott hiveivel az előbbi kényelmes, békés helyre: Debrecen alá.

Képzeltető, hogy a debreceniek nem nagyon örültek a szerencsének. Kivált mikor észrevették, hogy Karácson uram még követelőbb, még erő-

szakosabb, mint azelőtt. Utóbb már mint valami török basa, azt ígérgette a bírónak, hogy a fejét levágatja, ha az ő parancsait nem teljesíti; sőt aztán meg is fogatta a bírót. No de erre már a debreceni polgárság is türelmét veszítette, vasvillára, fegyverre kaptak, kiszabadították bírájukat, Karácson uramat pedig megfogták, megköttették. Most aztán fordult a kocka, a csak előbb halálra szánt bíró azon melegében törvényt ült Karácson uram fölött s úgy levágatta annak a fejét a piac közepén levő bitófa mellett, mintha ott se lett volna.

Hiába, a méh nemcsak dolgozni tud, de ha felbőszítik, a fullánkját is tudja ám használni!

Nyugodtabb idő következett ezután, de az sem soká tartott. Megint nagy nyomor, keserűség szakadt a város népére. 1580-ban iszonyú tűzvész a félvárost elpusztította, majd rettentő éhínség és borzasztó döghalál következett, mely több ezernyi áldozatot kívánt.

Óh szegény város, lesz-e már egyszer pihenésed, nyugalmad?

Bizony nem. III. Murád szultán 1593-ban hadaival több felől betört az országba. Parancsára beütöttek a tatárok is, akik Mármaros felől égetve, dűlva, gyilkolva közelegtek Debrecen felé.

De már ekkor végkép megrémült a nép s nem bízva a szultán oltalomlevelében sem, mindenestől elmenekült a városból, át a Tiszán s itt ott a mocsárok közt húzódott meg. A derék elöljá-

róság azonban halálra szánva magát a városért, bátran helyén maradt. Tudta, hogy, ha a tatár üresen találja a várost, okvetlen fel fogja azt gyújtani, míg szépszóval és pénzzel talán sikerül megtartani.

És az önfeláldozó készségnek meg is lett a sikere, a tatárokat sikerült megengesztelni s a város ez egyszer épen maradt és a mint a veszedelem nagyja elmúlt, a lakosság megint vissza költözhetett.

Karaffa embertelensége. A tatár khán.

Hanem hát hogy ne csak török zaklatásban, de másfélében is legyen része változatosság okáért Debrecennek, erről gondoskodott gróf Karaffa Antal német generális. Ez a kegyetlen férfiú ugyanis 1685-ik év elején Debrecen alá szállott hadával s egyszerűen 480 ezer német forint sarcot vetett a szerencsétlen városra.

A kipusztított lakosság sehogy sem bírta az óriási összeget megfizetni, mire a lelketlen Karaffa ágyúkat szegeztetett a városra, a tanácsbelieket a városházára bezáratta s hozzá fogott a lakosok gyalázatos kínoztatásához. Nincs a kínzásnak ama neme, amit ez a magát kereszténynek mondó vadállat, hasonszörű katonáival el ne követett volna a boldogtalan, védtelen népen, férfiakon, asszonyokon egyaránt. De hiába, a sarc csak nem gyűlt be. Ekkor utcánként haj-

tatta össze az embertelen generális a lakosokat s ott újabb kínzásoknak vetette őket alá, minek következtében 14-en meghaltak, igen sokan pedig teljesen elnyomorodtak.

De hát így se telt ki a követelt összeg, mert annyi már az egész városban sem volt. Ekkor mindenféle gabonát, jószágot, ipari terményt elraboltatott Karaffa s még azután magát és gazhadát hónapokig tápláltatta a tönkre tett emberekkel. Ily aljas kegyellenséget soha sem cselekedett a pogánynak csúfolt török, akiből sohasem vezett ki egészen az emberiség szikrája.

Mikor Karaffa Debrecen alá szállott, 2247 jókarban levő ház volt a városban és mikor odább állt, már csak 935 polgári ház maradt meg!

Ekkortájt már lemenőben volt a török hatalom napja. 1686-ban Budát is visszafoglalták a keresztény hadak. Ám Debrecen sorsa ezzel nem lett könnyebb. Most meg már német lovasezredekot telepítettek a városba s ezeket kellett tartani. Némely évben 6, 8, sőt 16 lovas ezredet is.

Mikor a nagyváradit törököket ostrom alá fogták, eltakarodtak ugyan ezek a sáskahadak is Debrecenből, ámde ekkor meg a vár alá kellett nekik hordani az élelmiszereket.

Az ostrom azonban abban maradt, amint egy nagy török sereg közeledésének híre jött s a környéken megint a török lett az úr, aminek megint csak a debreceniek itták meg a levét. Hiába, már nekik az volt a sorsuk, hogy akár jobbra,

akár balra fordult a kocka, ő rájuk mindig csak rájárt a rúd.

Most is, amint a tatár khán 8000 emberével a váradi basa segítségére érkezett, tüstént el látogatott Debrecenbe is s csekély tizezer aranyat követelt a városon. De hát honnan adták volna meg? Végre is addig kérelték a khánt, hogy ezerben valamikép kiegyeztek. Ez a tatár embersegesebb volt, mint a keresztény Karaffa.

Alig ment azonban odább a khán, már meg a váradi basa izent a debreczeniekre, hogy hohó, már négy év óta nem fizettetek adót, hát csak fizessétek meg, ami nem kevesebb 40 ezer tallérnál! Ezt is kiizzadták nagy nehezen szegény debreczeniek pénzben, gabonában s egyéb élelmiszerekben.

Majd meg a temesvári basa küldött egy csapat tatárt a városra, éppen aratás idején. A megrémült lakosság elmenekült, világgá széledt, a vetés pedig lábán vészett, vagy a tatár pusztította el. Ami kevés lakos otthon maradt, azt meg mind rab-szíjra fűzte s elhajtotta a tatár.

Mikor már a töröktől, tatártól végkép megszabadult is az ország, Debrecennek továbbra is csak kijutott a magáé. Bekövetkezett a kurucvilág. 1705 őszén nagy német tábor közelgett a város alá, mire a kurucok ráparancsoltak a debreczeniekre, hogy hagyják pusztán a várost, mert különben kiverik őket, ha szép szerével maguk jószántából szét nem futnak. Ezt pedig azért ren-

delték így a kurucok, hogy a német tábor ne találhasson ott nyugodalmas, kényelmes tanyát.

A debreceni nép üresen is hagyta városát, mire aztán a csakugyan érkező német sereg mindent felprédált s a németek elvonulása után visszashállingózó nép csak romokat talált. És a következő évben megint kétszer is el kellett futni a városból a fenyegető német és kuruc hadak miatt.

E két futás szerencsésen végződött annyiban, hogy a németység más irányba húzódott s a bujdosó lakosság ennek hírére megint visszashállingózott a városba. Ámde még mindnyájan haza se érkeztek, már megint jött a rémhír, hogy Tokaj felől jön a német. S a szerencsétlen lakosság ismét menekülni volt kénytelen. És csakugyan meg is érkezett a sáskahad, mely az üres házakban kipihenvén magát, nem sokára odább állott, elébb azonban elpusztított mindent. Többek közt a főiskola híres és becses könyvtárát is részint felprédálták, részint megégették.

De folytassuk-e? Hiszen ha mindazt a sok zsarolást, fosztogatást, dögvészt, különféle természeti csapást csak röviden is fel akarnánk sorolni, amelyeket Debrecen népének végig kellett szenvedni, egész könyvünk megtelne vele, de még bele se férne!

A debreceni nép állhatatossága, maradandó érdemei.

Ennyi századon át folyó kín, gyötrelem, nemcsak hogy meg nem semmisítette a várost, nemcsak hogy talpra állott mindannyiszor a derék lakosság, de még ezenkívül valóságos világító fáklyája volt Debrecen az egész tiszántúli magyarságnak. S talán ha ez a nevezetes műveltségű központ elpusztul, nyomtalanul elenyészett volna az egész nagy környék magyarsága is.

Már 1563-ban állított a város könyvnyomdát, s ez a máig is fennálló intézet csak úgy ontotta a sok jó magyar könyvet, leginkább vallásos tartalmúakat, melyek vigasztalást, erőt, bizalmat nyújtottak az üldözött magyarságnak. Ezért nevezték Debrecent akkortáiban «Magyarország s Erdély világító lámpásá»-nak.

Bár Debrecent folyton tengernyi baj, veszedelem ostromolta, a nemes lelkű polgároknak a legnagyobb inség közepette is mindig jutott rá pénzük, hogy a tudományt ápolják, annak terjedéseért áldozatot hozzanak. A csavargó hadak nehezen szerzett és fenntartott nyomdáját is sokszor feldúlták, betüiből puszkagolyókat öntöttek, papirosát ágyúfojtásnak használták fel, ám a debrecenieknek mindig első gondjuk volt a nyomdát bármi nagy nehézségek közt is helyre állítani. Hadd terjessze a világosságot!

Ki találna e rendkívüli érdem kellő elismerésére elegendő szavakat, kinek ne telne el szíve örömmel, ha meggondolja, hogy mindezt valóságos, töről-metszett, igazi magyar emberek cselekedték, egy sötét, vad korban, midőn a harc, háború volt a fő s a lelki művelődéssel vajmi kivételesen törődtek!

Az ősi kollégium.

Még nagyobb szolgálatokat tett Debrecen a magyarság fenntartásának és művelődésének ma is virágzó, nagy hírű kollégiumával, főiskolájával.

E jeles főiskola helyén hajdan barát-kolostor állott s a debreceniek, miután áttértek a reformációra, 1550-ben alakították át kollégiummá.

Megható az, hogy mily rendkívüli szeretettel ápolta Debrecen népe ezt a nevezetes iskoláját századokon át s hogy virágzása mennyire szívéhez nőtt a legegyszerűbb és legszegényebb polgárnak is. Ha őt magát mindenéből kifosztotta a galád elenség, ha éhinség dúlt, a kollégiumnak nem volt szabad szükségét látni; ha tűzvész pusztította el a várost, elébb a kollégiumot kellett fedél alá juttatni, csak azután következett a maga háza.

Mikor ősszel, régi szokás szerint, szekerekkel megindultak a diákok, városszerte ajándékokat szedni be a lakosságtól, nem volt az a földhöz ragadt szegény ember, aki valamit ne adott volna, ha mindjárt maga megkoplalta is. Sőt ha vala-

melyiket kitalálták a zezgügos utcák, rendetlenül szétszórt házak miatt hagyni, nosza lett e miatt nagy neheztelés! Így aztán minden ősszel temérdek lisztet, gabonát, szalonnát, húst, sajtot, és más egyebet szedtek össze a diákok, amin jó sokáig éltek. Különben ezen kívül a becsületes tanács bőkezűen, jó szívvvel gondoskodott minden szükeégeikről.

Sok ezerre megy azok száma, akik idők folytán a tisztos öreg kollegiumból kikerültek s vezetőivé lettek a magyar népnek, fenntartói a nemzeti érzésnek, vallásosságnak, jó erkölcsöknek. Számos országos hírü férü is tanított vagy nevelődött az öreg kollégiumban, többek közt a híres számtudós Maróthy, akinek nevét egy közmondásban máig is mindenütt emlegetik a hazában. Itt tanított Sinay, a két Buday, Kerekes, Lugosy, innen támadt elő Fazekas Mihály, a «Ludas Matyi» szerzője, a nagy költő Csokonai Vitéz Mihály; ez iskolából került ki az első nagyobb magyar nyelvtan Földi Jánostól és az első magyar fűvészkönyv, Diószegi Sámueltól és Fazekas Mihálytól.

Hatvani professzor és búbájos dolgai.

A sok nevezetes tudós tanár között különösen egy volt, akinek neve máig is élénk emlékezetben van az egész magyarság körében. Hatvani István volt az, akiről a monda azt tartja, hogy a szellemek felett hatalma volt s azok hűségesen

engedelmeskedtek a nagy tudományú professzor minden szavának. És csodálatos, hogy a felvilágosodott, természettől világos ésszel megáldott magyarság közt, mily általános hitre talált e képtelen mende-monda, aminek pedig csak az volt az alapja, hogy Hatvani természettudományi kísérletekkel is foglalkozott, villanyos gépeket s más efféléket szerkesztett. A soha az előtt nem látott dolgok zavarhatták meg valamely szemlélőnek az eszét, aki, meg nem tudván fejteni az előtte csodásnak tetsző tüneteményeket, azt hitte, hogy a tudós tanár bizonyára holmi szellemekkel cimborál. Így keletkezett a monda Hatvaniról. Akik nem hitték is, szívesen hallgatták a tudós tanár ördögös tudományát hirdető csodadolgokat.

Ime egy a csodadolgokból.

Egyszer Hatvani nagy vendégsereget hívott magához lakomára. Meghívta a város előkelőit, férfiakat, nőket egyaránt. Mindenki csodálkozott a dolgon s el nem tudták gondolni, hogy ugyan mikép adhat a nőtelen, magánosan élő Hatvani annyi embernek lakomát, akinek nem hogy edényei volnának, de még csak annyi szék sincs egyetlen kis szobájában, amire 5—6 embert leültethetne. De meg annyi vendég, ha mindjárt egymás hátára állna is, ugyan hogy férhetne meg egyáltalán abban az egyszerű kis szobácskában?

Hanem hát annál inkább elmentek; a kíváncsiság hajtotta őket. Otthon nem maradt volna a meghívottak közül a világerő sem senki. Mikor

aztán a vendégek szállingózni kezdtek, mindjárt legelőbb is az tűnt szemükbe, hogy a konyhán még csak tűz sem ég; mindössze is egy roppant nagy macska hevert a hideg hamuban, onnan mereszgette szűrő, kaján tekintetű szemeit a belépőkre.

— No, gondolták a vendégek, ha tudós Hatvani uram még csak ezután akar tüzet gyújtatni, akkor ugyan sokára jutunk az ebédhez!

De azért csak bekopogtattak a tudóshoz, aki nagyon szívesen fogadta őket, mintha teljes tökéletesen rendben volna a lakoma dolga.

A vendégek pedig egymásután érkeztek. S az volt a legcsudálatosabb a dologban, hogy a kis szoba még sem lett szűk: a mint szaporodtak az érkezők, a szoba is azon mértékben tágabb és tágabb lett. Székben sem volt hiány. Eredetileg 5—6 rossz, kopott szék unatkozott ugyan a szoba egyik-másik sarkában, de azért mindenkinek jutott szék, senki sem tudta honnan, még pedig nem olyan rongyos, sánta holmik, mint az az egynéhány volt, hanem pompás karszékek, diványok, selyemből, bársonyból, aranyosan, hogy akár a török császár elülhetett volna rajtuk.

Pedig Hatvani egy perczre se hagyta el a szobát, hanem folyton nyájasan beszélgetett vendégeivel. Cseléd se jött be, mert hiszen nem is volt az egész háznál. Mi dolog ez?

Mikor mind összegyűltek a vendégek, a kis szoba már ekkorra hatalmas teremmé tágult, Hat-

vani pedig, félrefordulván, kinyitott egy csodálatos ákombákomokkal tele írt könyvet, valami varázsszavakat morgott, majd hirtelen vendégeihez fordulva így szólt:

— Tessék szegényes asztalomnál helyet foglalni.

A mint e szavak elhangzanak, mit lát a bámuló vendégkoszorú? Azt, hogy valóságos paradicsomban van! Roppant hosszú asztalok nyúlnak a terem egyik végétől a másikig, telve mindenféle jóval, ami csak a szemnek és szájnak kedves. Pávák, foglyok, fácánok, szarvasok, őzek egészben megsütve, aranyos szalagokkal, virágokkal dúsan ékesítve. Amit a cukrászmesterség csak kitalálhatott, mind ott volt. Aztán remek, mosolygó gyümölcsök, közte olyanok is, amelyeneket azelőtt a vendég urak még csak nem is láttak. Pedig tél közepe volt, éppen karácsony táján s mégis mily remek szőlő, barack, körte, aztán friss füge, narancs, ananász s ki győzné elmondani, mi más még! Es mindez csupa aranytálakban.

A remek kristályüvegekben meg ott csillogtak a mindenféle remek italok: piros, rózsaszín, zöld, fehér. Mik lehettek ezek, ki tudná, míg meg nem kóstolja!

Alig tért magához egy kissé ámulatából a vendégsereg, íme újabb csodálkozásra nyílt alkalma: a falak nem voltak immár kopaszok, hanem sűrűn befuttatva soha azelőtt nem látott, remek délszaki növényekkel. Némelyik csodás szép, rendkívüli virágokkal illatozott, a másikon már

különféle érett, vagy érfélben levő sajátságos, smeretlen gyümölcsök lógtak. Volt többek közt olyan forma, mint valami emberi fül, a másik nagy tökhöz, a harmadik uborkához hasonlított.

A csendesen mosolygó Hatvaninak ugyan sok kínálgatásába került, míg az ámuló vendégeket annyira sikerült venni, hogy az asztalhoz leüljenek.

Hanem hát végre is csak letelepedtek, miközben bizony nem egy nemzetes nagyasszonyom sikoltotta el magát meglepetésében, amint a puha selyemszék lesüppedt alatta, majd meg magától visszazugodott.

Megindult aztán a lakoma lassanként. Remek, felséges volt minden. Aki egyszer ilyesmit evett, holta napjáig meg fogja emlegetni. Eleinte szótlanok voltak a meglepett vendégek, de hogy aztán a pompás étkek fogytak s azok a gyönyörű színű italok is sorra kerültek, egyre nagyobb lett a kedv s élénkebb a társalgás. Beszélt, vidám volt, nevetett mindenki.

A boldog állapotot csak egyszer zavarta meg egy különös eset. Az egyik jókedvű vendég ugyanis véletlenül feldöntött egy üvegpalackot, mire egyszerre csak azt veszik észre, hogy nini, a terem egész padlóját ellepi a víz. A nők sikoltozva ugrálnak fel a székekre, a férfiaknak is bokáig, majd térdig ér a víz, amely egyre árad és árad nagy gyorsasággal. Mindez az egyetlen palack vízből, amit egy jótorkú ember maga is megihatott volna.

Már hatalmas hullámokat is kezdett verni a víz, általános rémület vett erőt a társaságon, midőn Hatvani egyetlen intésére, hirtelen, nyom nélkül eltűnt az ár s olyan száraz lett tüstént minden, mintha az egész határban sem lett volna egy csepp víz. Sem padlón, sem csizmákon, sem ruhán, semmi legkisebb nyoma a nedvességnek!

A nagy nehezen lecsillapodott vendégek megint asztalhoz ültek s a pompás étkek s italok élvezése közben, csakhamar feledségbe ment az elébbi kis eset. A kedv növekedett. Megindult a vidám beszélgetés, mint az elébb a vízáradat. Vége-hossza nem volt a kérdezgetéseknek: micsoda ez a csodálatos gyümölcs, hát azt a furcsa ételt minek hívják stb. Kivált az asszonyok voltak kifogyhatatlannok a kérdezősködésben.

Egyszer az egyik különösen neki bátorodott női vendég, aki már régóta nagyon nézegette a falakra felfutó csodás növényeket, így szólt a komolyan ülő Hatvanihoz:

— Ugyan tiszteletes professzor uram, szabad volna nekem azt a különös emberfűlforma gyümölcsöt leszakítani? Úgy szeretném hazavinni, megmutatni az otthonvalóknak.

— Óh csak tessék, — felelt nagy készséggel a tanár.

A menyecske nem mondatta másodszor, nagy örömmel a gyümölcshöz kapott s jót csavarintott rajta, hogy leszakítja. Ám ekkor keserves jajgatás hangzott fel a vendégek közül:

— Jaj, a fülem! Ki akarja leszakítani?

A jajgató a menyecske férje volt, aki meglehetősen nagy fülekkel ékeskedett.

Egy másik asszonynak egy nagy tökforma gyümölcs tetszett meg s azt akarta mindenáron hazavinni.

Hatvaninak nem volt ellene kifogása, hanem amint az asszony egyet csavarintott a tök szárán, a férje, aki nem állott valami eszes férfiú hírében, hirtelen nagyot kiáltott:

— Jaj, a fejem! Mintha le akarnák csavarni a helyéről!

De nem mindenki okult a két furcsa eseten, még egy harmadik asszonyság is próbát akart tenni. Ennek meg egy pirosas színű uborkaforma gyümölcs tetszett meg mód nélkül s azt szerette volna okvetlen birtokába keríteni.

Hát az előzékeny Hatvani ebbe is szívesen beleegyezett. Hanem alig markolta meg a derék asszonyság az uborkaforma gyümölcsöt, a férje ura torkaszakadtából felkiáltott:

-- Jaj, ki bántja az orromat!

A tiszteletre méltó férfiú ugyanis, aki kelleténél jobban szerette az italféléket, meglehetősen nagyságú, piros orral ékeskedett, amely veszedelmesen hasonlított ahhoz a furcsa, uborka formájú ripacsos gyümölcsökhöz.

Mikor aztán vége lett a nagyszerű lakomának s a vendégek kezdtek hazafelé szállingózni, abban a mértékben szűkült a terem is s nemsokára me-

gint olyan kis, egyszerű, ütött-kopott szobácskává zsugorodott, mint kezdetben volt.

Csak néhány vendég úr maradt még ott, akiknek nagyon tetszett a sok mindenféle pompás ízű itóka. Végre ezek is rászánták magukat, hogy haza mennek. Hatvani azonban felajánlotta nekik, hogy ne menjenek gyalog, majd haza küldi ő őket olyan fogatokon, amilyeneken még életükben sohase ültek.

A vendég urak kaptak az alkalmon. Nem is törték a fejüket a dolgon egy cseppet sem: hol vehetné Hatvani a fogatokat, mikor egy macskájánál semmi egyéb állatja nincs. Aki olyan lakomát tudott előbűvölni — gondolták — attól már az is kitelik, hogy fényes fogaton küldheti haza kedves vendégeit.

S csakugyan, a mint kilépnek a szobából a havas éjszakába, mindegyikőjük számára ott állt már a pompás, aranyos szánka, előtte olyan tűzvérű, toporzékoló lovakkal, amilyeneket még a híres debreceni ménesben se láttak soha.

Tulajdonképen pedig úgy volt a dolog, hogy Hatvani minden vendég számára odarendelt a kollégiumból egy-egy nagylábú, jó markos diákot, akik bizony jó kapatos bátyám uramékat leültetvén a hóba, kezüket, lábukat megkapva, úgy szánkáztatták őket haza. De mind, valamennyi holtig azt hitte, hogy fényes, aranyos szánkán érkeztek haza s csak azt nem tudták megérteni, hogy miért kopott ki hátul a ruhájuk?

Ami pedig a nagyszerű lakomát illeti, a monda szerint úgy áll a dolog, hogy az napon Hatvani a parancsának engedő szellemekkel elragadtatta a török szultán ebédjét Konstantinápolyból. A szultán ez alkalommal éhen maradt, míg a Hatvani vendégei vígan lakmároztak...

Diákélet a kollégiumban.

Sok száz diákot magába fogadott évről-évre az öreg kollégium. Nagyobb része szegény gyermek volt, akik aztán ingyen szállást kaptak benn a kollégiumban. Igaz, hogy nem valami fényeset, de hát nagy áldás volt az mégis szegény fiukra.

Egy-egy diákszobában 10–12, sőt több diák is lakott. Az öregebbek keskeny ágyai ott álltak sorban a falak mellett, mindenik előtt egy-egy nagy régifajta láda, mely az illető diáknak ruha- és éleltárul szolgált. De még más feladat is jutott ezeknek a ládáknak. Nevezetesen az apróbb diákoknak már nem jutott ágy, ezek hát egymás végébe rántottak éjszakára két ládát s az lett az ő hálólhelyük. A mely ruha nappal rajta volt a kis diákon, éjjelre az párna, derékalj és takaró gyanánt szolgált.

Mikor aztán egy-egy vén diák kiment a kollégiumból valami hivatalra, akkor a megürült ágyat a korban legidősebb kis diák foglalta el és így tovább.

A mai elkényeztetett világban valami rettene-

tes, tűrhetetlen állapotnak tartanák ezt, pedig hát azért azok a diákok vígak, boldogok voltak s így nevelődött fel számtalan jeles ember.

De hát mivel táplálkoztak ezek a szegény diákok?

A mai fogalmak szerint ez is furcsa volt egy kicsit. Hát a kollégium, amennyire az erre való alap engedte, meg amennyire a jó debreceni polgárok adakozása futotta, számos jó tanuló diáknak adott ingyen ebédet, másoknak meg igen csekély díjért. De hát a sok száz diák nagy részét nem győzte a kollégium, hanem azt megette, hogy mindenkinek, aki csak ezért hozzá folyamodott, kenyeret adott ingyen. Már pedig ha kenyér van, nem hal az ember meg éhen, kivált a diák.

Annál is inkább, mert gyakran akadt valami kis zsirozó.

Mikor ugyanis a diákok a vakációkról bevonultak, mindenik jól megrakodva jött hazulról szalonnával, füstölt hússal, túróval, tarhonyával, száraz tésztával s egyéb effélével és míg ezekben tartott, nem volt inség a diákok közt. Vígan süttöttek, főzték a hazulról került holmit, télen benn a szobában az ócska vaskályhán, nyáron pedig kint a fütölyukban. Természetesen, jutott a legszegényebbnek is, mert a «vagyonosabbak» meg sem állhatták volna, hogy hében-hóban amazokat is ne részesítsék a jóból.

Különösen tehettek ezt a közelebbi városok, alvak szülőttei, akiknek szülei egy-két hetenkint

rendesen küldtek ha egyebet nem, hát kenyeret, szalonnát és száraz tésztát, vagy a begyalogló tojásos kofáktól, vagy ha valami szekér jött be gabonával a heti vásárra, hát azoktól. Volt olyan is, aki hatalmas nagy fazék káposztát, vagy babot küldött, készen, megfőzve. Erre aztán hét-számra rá lehetett járni, csak éppen meg kellett melegíteni.

De kerültek némi apróbb jövedelmek is. Nevezetesen, temetésre kivonultak a diákok s ilyenkor fáradságukért mindig kijárt nekik néhány krajcár. Bizony nem sok, de hát mégis lehetett azon sült tököt, vagy tarhót (olyan aludttejféle holmi) venni, mikor ideje volt pedig: sulymot. Mind igen olcsó portéka volt, s a száraz kenyér mellé nagyon jól esett.

A nagyobb diákoknak tanítványok is voltak a népiskolai gyerekek közül. A tanításban való gyakorlatszerzés céljából rendezték ezt így a tanárok; fizetés nem járt érte, hanem a jobb módú szülék olykor-olykor disznótorra s egyéb efféle alkalmatosságra meghívták a tanító diákokat is, aki ősi szokás szerint valamelyik pajtását is magával vihette.

Hogy ilyen kívánatos alkalmakkor az éhes diákok csodamód megfeleltek a hurkának és kolbásznak, mondani is felesleges volna.

Hát a ruházkodás miből került ki?

Került ruhára is a vidéki egyházak, hívek jóvoltából.

Ősidők óta fennállott a *legátusi*, vagyis ünnepi követi intézmény, mely abból állott, hogy a három nagy ünnepre : karácsonyra, husvétra és pünkösdre, a kollégium vénebb diákokat küldött ki a falvakba, városokba prédikálni, amiért aztán az illető diák néhány forint jutalomban részesült.

Volt olyan egyház elég, ahonnan 5—6 forintnál sohasem szokott több összegyűlni, ámde ezért a diák szívesen elgyalogolt 10—15 mérföldet is. Mert vasutazásról szó sem volt. Egy az, hogy régebben vajmi kevés vasutvonal szelte át hazánkat, más meg az, hogy a vasuti költség nagyon felemésztette volna azt a néhány forintoscskát, ami egyszer jó volt felső, vagy alsó ruhára, máskor meg csizmára.

Sok diákkal úgynevezett «dárdás», vagy «mendikás» is ment. Olyan alsó osztályokba járó szegény szolgagyerekek voltak ezek, akiknek feladatuk lett volna, hogy a «legátus úr» holmiját vigyék; de sajna, legátus uram után nem igen volt mit vinni, ha csak a hosszúszerű cseréppipáját nem, mikor t. i. az éppen nem lógott a diák agyarán.

Nem is ez volt igaz oka a kis dárdás vándorlásának, hanem az, hogy a hívek jószívűségéből ilyenformán ő is csak hozzá jutott néhány garaskához s a mi fő: vigan táplálkozott ünnepek alatt a tiszteletes uramék, vagy rektor uramék konyhájáról.

Micsoda angyali élvezet volt ez a szegény kis mendikásnak! Erről ábrándozott ősztől karácsonyig, karácsonytól husvétig, husvéttól pünkösdig.

Másik fontos jövedelmi forrás volt a *szuplikáció*.

Ez meg abban állott, hogy az iskolai év végétével, a két hónapig tartó nagy szünidő alatt a kollégium kiküldte vén diákjait széllyel az egyházakba, hogy gyűjtsenek pénzbeli adományokat a főiskola számára. De a diákok maguk is kaptak a derék egyházaktól ilyenkor kisebb-nagyobb összeget, amiből megint telt ruhára és egyéb szükségesre való.

Fel volt az egész ország, t. i. ahol protestáns lakosság is van, kerületekre osztva: egy kerületbe 2—3, sőt több megye is tartozott s az itteni helységeket járták be párjával a vén diákok, néha dárdást is vivén magukkal, nagyobb dísz és tekintély kedvéért.

Természetesen, «apostolok lován», gyalog történt az utazás, legfeljebb ha néha útközben valami üres szekérre akadtak, amely szivességből felvette s valamelyik faluig elszállította őket.

Ahol az ebéd ideje érte őket, ott beköszönöttek a paphoz, vagy rektorhoz, akik szívesen látták s jól tartották őket. Hiszen ők maguk is voltak valaha szuplikánsok! Éjjeli szállást is ugyanilyen módon kaptak, habár megesett, hogy holmi barátságtalan nép közé vetődve, az állás alá, vagy a temető árkába szorultak hálásra. De hát így is jó volt. A diákkedélyen nem fogott ki semmi, amint pitymallott, vidám lélekkel folytatták tovább útjukat.

Meg volt ennek a szuplikációnak egyebeken

kívül az a rendkívüli nagy haszna, hogy így a diákok a haza nagy részét személyes szemléletből megismerték, amit a mai vasutazással korántsem lehet elérni.

Kántus és diák-tűzoltóság. A mostani diákság.

Nem hagyhatom szó nélkül a *kántust* és a *tűzoltóságot* sem. Mind a kettő nagy hírére, dicsőségére szolgált a debreceni diákságnak.

A kántusba (énekkar) a legjobb hangú diákokat válogatták össze s ezek nemcsak egyházi, hanem hazafias és világi énekeket is pompásan betanultak s alkalomadtán nagy gyönyörűséget szereztek vele hallgatóiknak. Lett légyen bárminő egyházi, vagy hazafias ünnep, itt főszerep jutott a diákkántusnak; szintegy nem hiányozhattak a nagyobb temetéseknél sem, sőt ilyen alkalomokra sokszor messze földre is elvitték őket. De a népdalok terjesztésében is nagy érdeme volt a derék kántusnak, amely különben máig is fennáll és dicséretesen működik.

Nincs már meg a másik diáknevezetesség: a tűzoltóság. Hajdan rendkívüli szolgálatot tett ez Debrecen lakosságának. Régidőtől fogva kitűnően szervezve volt a tűzoltóság a kollégiumban, még saját fecskendője is volt, amelyet «makhiná»-nak neveztek.

Legtekintélyesebb volt a «nagybotos.» Erre a

tisztre mindig a legerősebb diákat választották. Azután következtek a «kisbotos»-ok, majd a «vasvillás»-ok, «fejszés»-ek, «vedres»-ek, és a «lámpásos.» A többiek a makhinát húzták s ezek becsületes neve egyszerűen «ló» volt.

A nagy bot 6—8 kilós, hatalmas bunkóban végződő, jól megvasalt fustély volt, a kis bot nem sokkal csekélyebb. Arra szolgált pedig, hogy amint a diákság valami tűzhöz rohant, nem nézte mindig a csavargós, girbe-görbe utcákat, hanem egyenest neki, az égő háznak! A botosok egy pár csapással bedöntötték az útban álló rozoga deszkakerítéseket s az így csinált úton rohantak tovább. S így rendszeren mindig hamarabb odaértek a tűzhöz, mint a város lovak által vont fecskendői, amelyeknek kerülgetni kellett. A vedreszek szakadatlanul hordták a vizet a makhinába, a villások, fejszések fűgén, vakmerőn dolgoztak az égő tetőn s bizony a diákság nem egy nagy tűzveszedelemnek vette gyors megjelenésével útját. A lámpásosnak csak éjjel jutott szerepe, akkor kellett neki égő lámpájával a menet élén nyargalni.

Tűzoltónak korántsem minden diákat vettek ám be, csak a legmarkosabbakat, legerősebbeket. Az erőpróba abban állott: ki bírja a nagy botot kinyújtott karral felemelni? Míg a lámpásosnál főképp azt nézték, hogy az illetőnek mentől hosszabb lába legyen, mert hát az bír legjobban a rohanó menet élén vágatni.

Ma már nincs tűzoltódiákság, a kis bot, a nagy bot és egyéb szerszámok a muzeumba kerültek. Onnan hirdetik a régi dicsőséget. De sok más egyéb is nagyon megváltozott idők folytán s a mai kollégiumi élet egész idegen volna már a régi diákok előtt.

Az ősrégi főiskola a kor kivánalmaihoz képest változott, fejlődött, de mint hajdanában, úgy most is legkiválóbb hazai főiskoláink díszes sorában foglal helyet. Van benne külön theológia és jogi akadémia, tanítóképző és gimnázium, bőven felszerelve mindennel, ami a sikeres tanítást előmozdíthatja. Van nagyszerű, párját ritkító könyvtár s muzeum. A diákok is bennlaknak még, de már nem 10—12-esével egy szobában s nem is ócska ágyakon és ládákon hálva, saját ruhájukat használva takarózónak. Az étkezés sem olyan sanyarú már, mint régen volt. Megváltozott sok, nagyon sok!

Mostanában a diákok száma felül van másfél ezeren.

A mai Debrecen.

Micsoda változás a multakhoz képest!

Hol vannak azok az idők, mikor még a csavargó hadaktól tüskés kerítések, vályogbástyák védelmezték a várost s midőn a lakosságnak minden órában készen kellett rá lenni, hogy az erősebb ellenség elől világgá meneküljön! Hová

lett a Faggyas Gáspár uram csodálatos műve, a «nagyhíd», mely nem valami folyót hidalt át, hanem az utca *hosszában* húzódott végig. Olyan sarak voltak ugyanis az őt Debrecenben, hogy ott ugyan esős időben semmiféle szekér végig nem juthatott volna az utcán. Erre nézve eszelte hát ki Faggyas uram páratlan művét s ezen jártak szekerek, gyalogosok egyaránt. Erről a hídről maradt fenn a régi mulatságos anekdota, hogy mikor egyszer temetési menet vonult rajta végig, kántor uram félre talált lépni s belepottyant a sártengerbe, épen amint javában zengené a halottas ének sorát: «*A sárból kimenekedtem.*» A megszeppent kántor aztán a sárból így kiáltott fel: «Jaj, dehogy menekedtem, még inkább csak most estem bele nyakig!»

Most már híre sincs a «nagyhíd»-nak. A helyén pompásan kövezett, csatornázott utcák vonulnak végig. A régi kis putriféle házak is eltűntek s szép nagy épületek szegélyezik a tágas utcákat. Még egy helyi gőzös is vígan szeli keresztül a várost, a közel fekvő pompás nyaralókba és a hatalmas terjedelmű «Nagyerdő»-be szállítván a szórakozni vágyókat.

Legszebb az igen széles Piac-utca. Ennek északi végén van a történelmi nevezetességű «nagytemplom» hatalmas kettős tornyával. Hazánk legnagyobb s egyszerűségében is legszebb templomai közé tartozik. Mögötte jókora nagyságú díszes kert terül el; az «emlékkert», hol több rend-

beli szobor van felállítva, közte azoké a protestáns papoké, kiket hajdan a vallási türelmetlenség gályarabságra hurcolt.

Ezután következik az ősi kollégium hatalmas épülete, ropant négyszögű teret fogván körül. Senki se tekinthet kegyeletes meghatottság nélkül e tisztes épületre, melynek falai közül annyi derék, tudós férfiú kikerült, nem csak a református egyháznak, hanem általában a magyarságnak, a hazának díszére, hasznára.

Délkeleti irányban fekszik tőle a «Csokonai kert», melyben Debrecen nagy szülöttének, Csokonai Vitéz Mihálynak díszes ércszobra áll.

A kollégiumtól nyugatra terül el a fűvészkert, talán legrégebb efféle hazai intézmény, telve mindig szorgalmas diákokkal, akik a téres utakon sétálgatva tanulgatnak, bőséges alkalmuk nyilván arra is, hogy a legkülönbélebb növényekkel megismerkedhessenek.

Közmivelődési intézménye igen sok van Debrecennek. Elemi iskolái száma rendkívül nagy, melyekben a város bőkezűségéből ingyenes az oktatás. Van mezőgazdasági tanintézet is, melyet az állam tart fenn, míg a többi alsó és felsőbb tanintézetek fennállításukat mind a városnak, vagy az egyes felekezetek áldozatkészségének köszönhetik, bizonyosságául annak, hogy a mai Debrecen is ép oly szeretettel viseltetik a tanintézetek iránt, mint ezt a régi Debrecenről láttuk.

Debrecen lakossága színmagyar. A túlnyomó

nagy rész református, de most már katolikusok, zsidók és egyéb felekezetbeliek is tekintélyes számmal vannak. A legpéldásabb egyetértés van a felekezetek közt. Ez is egyik szép jellemző tulajdonsága az igaz magyar népnek.

Szebb magyar embereket alig látni ország-szerte, mint Debrecenben. Inkább zömök, izmos alakok, komoly tekintettel, egyenes, kemény járással. Annyi kipödrött bajuszú férfit ritka helyen látni, mint itt.

Sok ugyan Debrecenben az iparos, — például csizmadia vagy 800 van — a kereskedés is szépen ki van fejlődve, de azért a lakosság túlnyomó nagy része földművelésből él, amire tág tér nyílik az óriási terjedelmű, termékeny határon.

A Hortobágy.

Debrecennek egyik legnagyobb nevezetessége, az ő hatalmas terjedelmű, híres pusztája, a Hortobágy.

Felséges, remek szépsége a természetnek. Aki egyszer megláthatta, soha többé életében el nem felejt. Sík az egész, mintha gyalúlva volna, hegynek még hírmondója sincs; minden irányban csak a vége-beláthatatlan síkság. Nem lát az ember egyebet, mint a földet s a rajta elterülő égboltot. Valóságos tenger, száraz földből.

Most már ugyan nem az egész 52 ezer holdnyi pusztá ilyen, mert vasut is keresztül szeli

és a nagy csárda táján s egyebütt is gazdasági épületek emelkednek, sőt néhány ezer holdat legujabban eke alá is fogtak, ámde még mindig vannak olyan pontok, a hová sem épület, sem fa, sem torony nem látszik, csak a néptelen, hangtalan igazi pusztá.

Ez a pusztaság a rajta keresztül folyó Hortobágy folyócskától vette a nevét s a korábbi századokban korántsem volt ilyen néptelen, mert több virágzó helység emelkedett rajta, például Zám, Mátá és Ohat, mely utóbbi helyen Árpád-házi királyaink idejében apátság is volt. De mindezeket elpusztította a török; ma már nyomuk sincs, csak éppen nevük maradt fenn, most egy-egy határrészt jelölve.

Körülbelül 50 ezer mindenféle jószág szokott évenként a hortobágyi pusztán legelni: ló, szarvasmarha, juh, sertés

Mindez a tömérdek állat pompásan megél a szikes legelőn, ha t. i. elég eső jár, de mikor beköszönt a tartós szárazság, akkor teljesen lesül minden fű s a jószágot haza kell hajtani, mert különben éhen veszne. Ekkor lesz aztán igazán pusztá a pusztá. Nem is pusztá, hanem valóságos sivatag, akár a Szahara Afrikában.

A száraz, forró szél felkavarja a szikes port, csodálatos alakú forgószelek kerekednek, amelyek örvény módra sodródnak végig a végtelen térségen, port s mindenféle gízt-gaszt sodorva magukkal, míg valahol szét nem foszlanak, vagy el nem

tűnnek a távolban. Majd meg kiszáradt bondor kórót hoz magával a szél valami messze szántóföldről s itt a tág pusztán aztán üzi, hajtja nagy sebességgel. Különös látvány ez a néptelen néma pusztaságban. Nem hijába nevezik az ilyen kődorgó, sebesen forogva haladó kórót «ördög szekéré»-nek.

Ilyenkor jóformán ez az «ördög szekér» képviseli a pusztán az életet, a mozgást. Mert nem csak az állatokat elhajtották, de még a vadludak, bibicek, szélkiáltók is boldogabb hazába költöztek.

Volt már olyan száraz esztendő is, hogy a kuktából is kiszáradt a víz, sőt a felkavart száraz por még a kutgödröket is egészen betöltötte. Hogy a föld összevissza repedezik a szárazságban, az éppen nem ritkaság, sőt ezek a repedések néha oly mélyek, hogyha valamelyikbe bele talál lépni a birka, a lába is eltörhet.

Hanem aztán ha ismét beáll az esőzés, hamar kiverődik a fű megint, pedig az avatatlan ember azt gondolná, hogy még a gyökere is végkép kiégett. Ujra megnépesedik a puszta, az elköltözött vadludak s egyéb madarak csodálatos módon megint ott teremnek s vígan lubickolnak az apró szikes tócsákban, míg megint ki nem szárad belőlük a víz.

A hortobágyi pásztorok.

Pásztor, természetesen, sokféle van a Hortobágyon: gulyás, csikós, kondás, juhász. Legelőke-

lőbb a két előbbi, kik bizonyos lenézést tanusítanak disznó és birkaőrző társaik iránt.

Valamennyi pásztor azonban igazi természet gyermeke. Hatalmas, edzett, erőteljes alakok, kiknek életök nagyobb része ott folyik le a pusztaságon. Rendesen már gyermekkorukban oda kerülnek, s nem is igen kíváncznak onnan többé sehova. Testtel, lélekkel mintegy odaforranak a pusztasághoz.

De ismerik is úgy a Hortobágy minden zegézugát, hogy az valóban csodálatos. A pásztor a legkisebb, csak neki feltűnő nyomból tudja magát még ködös időben is tájékozni s egyenesen céljához jutott, ahol más ember százszor eltévedne; éjjel meg a csillagok után tájékozódik, vagy a vadmadarak itt-ott felhangzó neszéből. Például ha vadruca hápogást hall, mindjárt tudja, hogy ott tócsának kell lenni s azt is kiszámítja, hogy melyik tócsa lehet ott és attól melyik irányba kell menni? Néha, ha szükségét látja, megtapogatja itt-ott a földet is. Némely helyen a marhalábnyomok igazítják útba, másutt a föld minősége: ez szíkes, kopár, amazon fokként puhább fű van stb. S mindez más egyéb dolgokkal összevetve kellő tájékozásul szolgál neki.

Azt is jól tudja, hogy meddig szabad egyik fajta jószágának legelni, meddig a másiknak? Pedig hát holmi határkőnek semmi nyoma.

Ismeri a fellegek, szelek járását s ezekből,

valamint az állatok viselkedése módjából sokszor nagy biztossággal megmondja: lesz-e mostanában eső, vagy egyáltalán milyen időjárás várható?

A pásztorok viselete felfelé álló szélű fekete kalap, amely mellett rendszeren tűzoktoll ékeskedik; aztán kék ing, kék gatyka, pitykés mellény, sarkantus csizma — már t. i. a gulyásnál megcsikósnál. A vállra czifra, tulipános szűr van vetve, a derékra kötött szíjjon a sallangós dohányzacskó lóg egy kis erszénnyel egyetemben, amelyben az acél, kova és tapló rejtőzik. Ezekkel szoktak tüzet csiholni sokan még most is, habár újabban a gyufa is erősen terjed már; ám a tapló még olcsóbb s nem is fújja el a pusztai szél, mint a gyufa lángját.

E viselet kiegészítő része még a vállon keresztül vetett karikás ostor, amelyet maguk a pásztorok fonnak vékony szíjjakból, lószőrscapóval. Még pedig valóságos művészettel dolgoznak s a nyelet is kiverik szép cifrára sárgarézdróttal, vagy beöntik ólommal.

A gulyás, de kivált a csikós rendkívül ügyes lovasok, párjuk kevés akad, a világ leghíresebb lovas népei közt is.

A csikós hosszú pányvát is hord magával, mely karikába hajtva, oda van vetve a lova nyakába. Arra való ez, hogyha valamelyik lovat ki kell fogni a ménesből, a csikós meglóbálja a pányvakötelet s a másik pillanatban oda repül a hurok az illető

ló nyakára s így fogva van. Bámulatos az az ügyesség, amellyel a csikós pányváját kezeli, rendkívüli biztossággal hajítja azt el s nagyon ritka eset, hogy célját tévesztené.

A gulyás és csikós felszerelése közé tartozik még a sárgaréz fokos is, amelyet a nyeregkápában szoktak tartani. Egyéb fegyverük ezen és a karikáson kívül nincs is. A juhász szűr helyett hosszúszőrű magyar juh bőréből készült bundát visel, fegyvere a hosszú, kampós végű bot, míg a kondás jókora fütykössel megelégszik, szüre is egyszerűbb, mint a nyalka csikósé, csizma helyett pedig, kivált meleg időben, inkább bocskorban szeret rőfögő nyája után ballagni.

Csodálatos ezeknek a pásztorembereknek az emlékezőtehetsége. Bár több száz darab van mindenik keze alatt, de azért egytől-egyig «személyesen» ismeri valamennyit. Még a lónál, szarvasmarhánál csak hagyján volna ez, de a birkánál és disznónál! Hiszen ezek az avatatlan szem előtt mind olyan egyformának látszanak. Ám a pásztor ember szeme sokkal élesebb. Bezzeg talál ő különbséget köztük! Mind meg tudja mondani, melyik ezé vagy amazé a gazdáé, hány esztendő, mikor született és melyik volt az anyja.

Az őrzésben kivált a juhásznak és kondásnak hűséges segítőtársa a kutyája. Ezelőtt borjú nagyságú, hatalmas, hosszú, fehér gubancos szőrű magyar komondorokat tartottak. Míg farkasoktól, csavargó betyároktól kellett tartani, szükség volt

ezekre az erős, mérges ebekre, amelyek nyakára még szeges őrvöt is kötöttek, hogy ha tán a farkasokkal is csatába keverednének, meg ne tudja őket fojtani az ordas.

Most már se farkas, se betyár, ennél fogva a hatalmas ebekre nincs szükség. El is fogytak már ezek a szép állatok, alig maradt belőlük írmagnak egynehány. Helyüket az apró «puli» foglalta el. Ez sokkal kevesebbet eszik, tehát a tartása könnyebb, azonfelül, mi tűrés-tagadás, bizony sokkal ügyesebb is, mint a régi nagy komondor.

Az okos ebecske tökéletesen tudja már: mi szabad a nyájnak, mi nem? Azt is tudja, meddig szabad legelni s hol kezdődik a tilos. S jaj annak a birkának, amelyik a határt át találja lépni! Bár erre ugyan vajmi ritkán kerül a sor, mert az éber puli idejekorán észreveszi a gonosz szándékot s ha valamelyik elbizakodott állat csak közelíteni talál is a határhoz, rögtön ott terem az eb s mérges csaholással riasztja vissza.

A pásztornép hajléka a «*karám*»; fala szalmás sárból, födele nádból, kirugó eresszel; ez alatt áll polczra rakva az egész hétre való kenyér s nagy bödönökben az étel, amit vasárnaponként a feleség hoz ki a városból.

De maguk is főznek a pásztorok, még pedig leginkább lebbencslevest, száraz tésztát, tésztás kását.

A karám mellett rendszeren ott van a *vasaló* is. Kerek, kunyhóforma, felül nyitott nádból ké-

szült alkotmány ez, melynek közepén ott van a tűzhely, mellette pedig a főzőfa, vagy amint nevezik: «szolgafa». Ennek a kampós végére akasztják a vasfazekat, bográcsot, tüzet raknak alá s úgy főznek. Nem fával, se nem kőszénnel. Hanem igen is száraz marhatrágyával.

Hijába, fa a pusztán nincs, szén még kevésbé, hanem annál bővebben találkozik szanaszét a pusztán az említett tüzelőszer. Ennek az összegyűjtése a «taligás» kötelessége. Így nevezik az olyan pásztorgyereket, aki ingyen, éppen csak az étéért szolgál mindaddig, míg csak az Isten annyira nem viszi a dolgát, hogy bojtár lesz belőle.

A karámon és vasalón kívül ott látjuk még a hármasszárnyú *szélfogót* is, ami arra való, hogy hideg, szeles időben ennek az enyhébe hajtják a jószágot. A csikósoknál, gulyásoknál erős deszka-palánkból áll ez az alkotmány, míg a juhász csak nádból csinálja.

Erdekesek az óriási *kutak* is, amelyekből az ezernyi jószágot itatják. Nem kerek alakúak ezek a kutak, amint rendszeren szokott lenni másutt, hanem négyszögletesek, de hatalmas terjedelemben, több méteres átmérővel. Mellettük vannak a kútágások és a roppant nagyságú vályúk. Mikor aztán itatni kell, neki fohászknak a bojtárok a vízmerésnek, a kis hordó nagyságú, nehéz vasas vödröket bámulatos gyorsasággal merítik le a kútba s húzzák fel tele vízzel, szakadatlanul, pihe-nés nélkül, míg csak a tömérdek jószág mind tele

nem itta magát. Csodálkozni kell a pusztai emberek erején, mikor egy-egy ilyen itatást végig nézünk.

A délibáb esodái.

Felséges és egyszersmind csodálatos tünemény a Hortobágyon a *délibáb*. Egyik leghiresebb sajátja a nagyszerű pusztának.

A délibáb nyáron át, csendes, derült, meleg napokon, leginkább déltájban űzi tündéri játékait, gyönyörrel, csodálkozással töltve el a szemlélő szívét.

Még egy perccel előbb nem lát egyebet az ember, csak éppen a végtelen sík, kopár, elsült legeelőt s a ráboruló kék eget, melynek alján a messze távolban, valami felriasztott vadlúd csapat kóvályog. Amint azonban megint felvetjük szemünket, bámulva látjuk, hogy amott, amerre a ludak kóvályogtak, most hatalmas víztömeg kerül el. Valóságos tenger, melynek sem széle, sem hossza. A víz tiszta, mint a kristály s világosan látszik amint mozog, hullámszik, hömpölyög.

Aki először látja e jelenséget, valósággal megdöbben: hol vette magát ez a roppant víztömeg, amelynek helyén egy pillanattal előbb nem volt egyéb száraz szíknél!

Ámde a meglepő kép csakhamar változik. Előbb egyes fa, majd egész zöldelő erdő emelkedik ki a közepéből. Majd meg valóságos sziget, mintha

csak a búbajos Hatvani professzor valahova a Csendes-tengerre varázsolt volna bennünket! Valóban nini, még pálmafák is látszanak, vagy legalább ahhoz hasonlók. Csak az a különös, hogy a fák gyökerekkel állanak felfelé.

De, egy pillantás, s mintegy varázslatra, megint eltűnnek a fák, erdők, szigetek. Helyettük hatalmas tornyok, paloták bukkannak fel, díszes, sok emeletes, kupolás épületekkel, hol talpon állva, hol felfordulva. Egyszerre az egész láthatár tele lesz városokkal. Tán a rég elpusztult Zám, Ohat, Mátá helységek támadtak fel, csakhogy sokkal fényesebben, pompásabban, mint amilyenek valaha lehettek!

Azonban ismét eltűnik minden. Paloták, tornyok, városok épp oly hirtelen elmosódnak, elenyésznek, mint ahogy előállottak. Megint csak a víz, az a gyönyörű tiszta víz hullámszik, fodrozódik. Szinte csodálkozik az ember, hogy a zúgását nem hallja. De nem hall semmit. Teljes csend borul a pusztaságra, csak éppen egy pár szélkiáltó füttyölését hozza valamerről a csendesen szárnyaló szellő.

De ni, a víztömeg fölött megint valami szürkeség látszik! Egy ménes legel ott szétterülve; fölötte, a tetejében meg ismét másik ménes! Nem soká legelnek, a víz megint elnyeli valamennyi lovat. Hiába, ezek is csak olyanok voltak, mint előbb a paloták, fák, szigetek. És ilyen maga az a végtelen hullámszó víz is. Egy erősebb szellő-

fuvalatra eltűnik szintén, nyomtalanul, a helyén megint csak azt a kopár sivatagot látjuk, amelyre éppen most kezdenek letelepedni a kóválygó vadludak.

Hogy mi okozza a délibáb csodás tüneményét, teljesen kielégítő módon alig van megmagyarázva. A tudósok szerint a pusztá légrétegeinek különböző hőfokra való felmelegedésével függ egybe a délibáb bámulatos és bájos jelensége. Valamely távoli tárgy képét, mint valami óriási tükör, visszaveri az égbolt, a fénysugarak a pusztán elterülő, különböző melegségű légrétegekre verődtek s így áll aztán elő a csodás jelenség.

De hol van azoknak a fényes palotáknak s pálmafáknak eredetije? Hát bizony a délibáb tündére valami rozzant juhászkarámból csinálja az évig nyúló, kupolás palotát s hitvány, kiszáradt gazszáלבól a büszke, karcsú pálmát!

Madárvilág a Hortobágyon.

Kedves ősi tanyája néhány madárfajnak a Hortobágyi pusztá. Négy lábu vad csak elvétve fordul ott meg: egy pár róka, vagy nyúl, de madár annál több van. Nevezetesen szélkiáltó, mindenféle vízi sneff és vadrucza, aztán bíbicz, gém, kevés túzok, még kevesebb darú, parlagi sas, szíki csér, mindenekfelett pedig vadlúd.

Az elől említett madárfajok csak akkor kerülnek elő, mikor tele vannak vízzel a szíkes tavak,

azután oly hirtelen eltűnnek, mint ahogy előkerültek. A gém legjobban akkor szeret megjelenni, mikor az említett tavak már kiszáradóban vannak. Ekkor ugyanis csekély helyre húzódván össze a még meglevő víz, a halak is mind erre az apró térségre szorulnak, ahol néha csakúgy hemzsegnek a pocsolyában.

S ez kell a gémnak éppen. Valóságos terített asztal neki az ilyen tócsa. Csapatostól bele állnak s ott lakmároznak kedvükre a tehetetlenül vergődő, menekülni nem tudó halak közt, ha csak valami disznó csapat is oda nem verődik s ki nem habzsolja a hosszú nyakú madarak elől a pompás csemegét.

Máskülönben hitvány, apró halak ezek, holmi keszegfélék s mivel szerfelett kotús ízűek, emberi eledelnek nem is valók. Csak azt nem igen tudja az ember megérteni, hol veszi magát ez a sok apró hal, a minduntalan kiszáradó tócsákban. Valószínűleg nagyobb vízállások idején, az ereken át a Hortobágy folyóból kerülnek oda.

Túzok, darú inkább csak pihenőre száll meg a bátorságos pusztán, mert a környező, művelés alatt levő földeken, a sok tanya miatt nincs maradásuk. A pusztai sas is megritkult, de így is elég bosszúságot okoz kivált a vadrucáknak, amelyekre buzgón és nagy ravaszsággal vadásztat.

Jellemző madara a Hortobágnak a sziki csér, ez a valódi sivatagi madár, mely hazánknak nagyon kevés más vidékén mutatkozik olykor-olykor.

Hanem a Hortobágy rendes hazája. Sajátságos, de igen szép madár ez, nagysága kicsiny gerlicéhez hasonló, színe sárgásbarna, külseje a vízi csérhez, vagy halászmadárhoz hasonlít, röpkése pedig a csapongó fecskéhez.

A különös madár, ha embert vesz észre, szépen meglapul a gyepen, úgy, hogy ha mellette elmegyünk is, legtöbbször észre se vesszük. Tojásait minden fészek nélkül rakja le a földre s ott is költi ki. Csak ha az ember történetesen ilyen fészkelő helyére talál bukkanni, akkor rebbenek fel nagy meglepetésünkre a ritka madarak, amelyekről előbb még csak nem is sejtettük, hogy olyan közel vannak. Ekkor aztán kétségbeesve csaponganak az ember körül, még a puskaszóra sem tángítanak s így könnyű őket röptükben lelövöldözni.

Talán legjellegzetesebb madara azonban a Hortobágynek a vadlúd. Hihetetlen nagy falkákban kószál ez ide-oda a nagy térségeken. Nem ezrével, de tíz- és tízezrével lehet őket számítani. Néha ott uszkálnak a tavakon, de legtöbbször kinn legelésznek, hevernek, vagy tollászkodnak a szárazon.

Amint felriasztja őket valami, valóságos mennydörgéshez hasonló robogással rebbenek fel, amit a sok ezer szárny csapódása okoz. Azután megkezdődik a hangverseny és csapnak a levegőben, olyan gágogást, hogy a beszéd is alig hallik tőle. Zűrzasáros össze-visszaságban csapong, kóvályog

az óriási lúdfalka, messziről olyan, mintha valami nagy fekete felhőt kergetne, hajtana az orkán. Mikor aztán jól kilármázták magukat, valami biztos, távoli helyen, ahol embert nem látnak, megint letelepednek s folytatják tovább a heverést, tollászkodást.

A vadlúd különben főtáplálékát nem a pusztán szerzi be, hanem időnként átjár legelni a szomszédos kövérebb tájakra, a szántóföldekre, a vetések közé, ahol jobban van mit csipkedni, mint a puszta sovány füvein.

Különösen szeret pedig a vadlúd akkor kirándulni a szántóföldekre, mikor a gabona, főképp az árpa már keresztekben, boglyákban áll. Ezért szívesen elszáll naponta egy pár mérföldet s ha jól tele szedte magát, úgy húzódik megint vissza a biztos, háborítatlan tanyát nyújtó Hortobágyra pihenni.

Az ilyen torkoskodó kirándulások legbiztosabb ideje a hajnal.

Még alig kezd pirkadni, már megmozdul hálóhelyén a lúdtábor, nyugtalanság vesz erőt sűrű tömegeiken, mert eszükbe jutnak azok a szép, kövér kalászok, ahol tegnap ilyenkor is olyan felséges lakmározást csaptak.

De bármennyire csábítók is ezek az édes emlékek, még sem vihetik a vadludat meggondolatlan tetre. Hej, nagyon jól tudják, hogy vadász is van a világon, aki különösen éppen ott az árpacsomók közt szeret leselkedni. Ezt tudván, —

bármilyen nehezen essék is, — bölcs mérséklettel türtőzteti magát az éhes farkas. Világért se mennének csak amúgy vaktában az árpaföldre. Előbb *kémeket* küldenek ki s majd csak ha ezek visszaérkeznek s tudatják, hogy tiszta a láthatár, csak ezután kezdődik a lakodalom.

Bizony a vadlúd nagyon vigyáz magára, de jól is teszi, mert különben mihamar kipusztítanák a lesipuskások. Pedig hát nagy kár volna, hiszen azok a gágározó, fellepként szállongó szép nagy madarak nagyban emelik a felséges puszta megkapó szépségét.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Debrecen viszontagságos történetéből	8
Debrecen, mint török hódoltság	6
A «fekete ember.» Különféle csapások. Tatár támadás	7
Karaffa embertelensége. A tatár khán	9
A debreceni nép állhatatossága, maradandó érdemei	10
Az ősi kollégium	14
Hatvani professzor és bűbájos dolgai	15
Diákélet a kollégiumban	23
Kántus és a diák-tűzoltóság. A mostani diákság	28
A mai Debrecen	30
A Hortobágy	33
A hortobágyi pásztorok	35
A délibáb csodái	41
Madárvilág a Hortobágyon	43

